

Att tänka på inför årets fölning:

Utfodring av stoet:

De sista 3-4 månaderna krävs ökad fodergiva eftersom fostrets huvudsakliga storlekstillväxt sker under denna tid. Grovfoder av bra hygienisk och näringsmässig kvalitet är den viktiga basen som bör ges i fri tillgång. Kraftfodergivan ökas liksom mineraltillskott. Är du osäker så kontakta foderrådgivare. Det är viktigt att stoet är i gott hull vid fölningen för att klara att producera mjölk till det nyfödda fölet och det är även viktigt att stoet är vid gott hull för att få bästa dräktighetsresultat. Under de sista 3 månaderna är även ett extra tillskott på selen och E-vitamin att rekommendera för att minimera risken för muskeldegeneration även om de flesta mineralfoder för häst har tillsats av dessa ämnen.

Vaccination mot stelkramp/tetanus:

För att fölet skall få ett fullgott skydd skall är det viktigt stoet har tillräckligt med antikroppar mot stelkramp i råmjölken. Vaccinera därför stoet ca 4 veckor före beräknad fölning.

När är det dags?

Det är mycket svårt att förutsäga tidpunkten för fölningen. Dels varierar dräktighetstiden i längd och dels visar stona varierande och ofta osäkra tecken på förestående förlösning.

335 dagar är den genomsnittliga dräktighetstiden. Upp till 3 veckor före detta och 4 veckor senare är normal variation.

Några tecken på förestående förlösning:

- Juvret växer till ungefär 1 månad före fölning men stora variationer förekommer. Även omfattande svullnad framför juvret ses på många kanske framförallt unga ston.
- Vätskan i juvret är klar till en början men blir grumligare och mer mjölkliknande ju närmare förlösningen man kommer. Hos en del ston ser man emellertid ingen vit mjölk förrän efter förlösningen. S.k. vaxproppar är utpressad mjölk som torkat på spenen. Om man ser detta är förlösningen nära förestående.
- Bäckenbanden sitter vid sidan av svansfästet. Dessa slappnar inför förlösningen. Hur väl detta syns varierar men är mycket markant på vissa ston och ett relativt säkert tecken på att förlösningen är nära.

Fölningsovervakning:

Oftast klarar stoet fölningen själv utan att vi behöver hjälpa till men det är självfallet bäst om vi kan vara till hands om problem uppstår. Det finns olika sätt att övervaka fölningen på som kameraövervakning, svett-detektor m.m.. Oberoende av metod, tänk på att inte störa stoet! Det kan orsaka stress och fördröjning av förlösningen. *Övervaka för att observera om något går snett i det normala förloppet Stör inte i onödan.*

Normal förlösning:

När stoet skall föla sker allt oftast fort. Det s.k. öppningsstadiet då fostervägarna öppnas märker man inte alls så mycket av. Stoet kan visa oro, vandra, visa lätta koliksymtom som att titta åt buken m.m.. Denna fas kan ta från några timmar till ett dygn. Man ser ofta att hon går ifrån övriga hästar om de går i grupp.

Utdrivningsstadiet är oftast kort om allt går som det ska ca 10-20 minuter men kan ta något längre tid för f.f.a unga ston och äldre som är svaga. Den börjar med att den yttre fostersäcken brister, "vattnet går" 10-15 liter gulaktig

klar vätska. Ungefär 5-10 min efter detta syns normalt den inre fosterhinnan inuti vilken fölet ligger eller om denna brustit, fölets ben. Stoet följar oftast liggande och detta är det bästa. Oftast reser och lägger sig stoet flera gånger för att hjälpa fölet i rätt position för utdrivning. Detta är helt normalt. Det är dock viktigt att inte störa så att hon reser sig upp när själva utdrivningen kommit igång. Då fölet pressas ut går oftast den tunna inre fosterhinnan sönder men ibland förblir denna hel och fölet ligger då kvar "i påsen". För att fölet skall få luft krävs då att den själv sparkar hål i fosterhinnorna vilket ett piggt föl normalt klarar av. Eventuellt kan ett föl som är svagt av förlösningen behöva hjälp med att man gör hål och öppnar fostersäcken.

Lämna stoet i fred då fölet kommit ut. Ligger fölet med bakbenen kvar i slidan ligger hon oftast kvar om hon inte blir stressad. Detta är viktigt för att fölets blod som är kvar i moderkakan (ca 1 1/2 liter) skall hinna pumpas över till fölet. Detta tar ca 8 minuter och cirkulationen stryps sedan naturligt av. Ett par centimeter från bukväggen ser man då en avsmalning av naveln och här går den av då stoet reser sig upp. Detta är det naturliga och bästa sättet.

Rör inte navelsträngen i onödan.

Naveln är en stor inkörsport för infektionsämnen. Ibland händer det dock att moderkakan kommer ut samtidigt med fölet och då kan man behöva hjälpa till med att dra av naveln. Det gör man genom att dra i naveln samtidigt som man håller emot om navel vid bukväggen. Naveln går då av på det naturliga stället. *Viktigt att vara ren om händerna! Klipp inte av naveln.* Om den blöder kan man behöva strypa blodflödet. Detta är dock sällsynt. Gör detta isåfall första hand med fingrarna med jodopaxtuss. Det kan ta flera minuter. Knyt inte av naveln. Detta medför en stor risk för infektioner. Att desinficera naveln med t.ex. utspädd jodopax eller jod-sprit kan vara en fördel.

Komplikationer:

Även om det är ovanligt så förekommer fellägen. Fölet kommer normalt med framben och huvud först. Ett framben oftast 10-15 cm bakom det andra och nosen ytterligare strax efter. Om förloppet inte följer ovanstående normala mönster vid utdrivningen kan det vara ett felläge. Kontakta din veterinär omgående. Det är bråttom att åtgärda.

Efterbörden:

Moderkaka-fosterhinnor kan ibland komma ut samtidigt med fölungen men det normala är att den sitter kvar efter förlösningen. Den lossnar successivt normalt och skall helst ha lossnat inom en timme efter förlösningen. Kvarbliven efterbörd kallas det om den sitter kvar längre än ca 2-3 timmar och ju längre tiden går desto större blir risken för en livmoderinflammation med risk för svårighet att få stoet dräktigt och även risk för akut fång.

Åtgärder som stimulerar lossning:

- Låt efterbörden vara hel-tyngden hjälper till. Bind gärna upp den till ett knytnäve om den släpar i marken.
- Livmodersammandragningar hjälper till.
 - Fölets diande ger oxytocinfrisättning som ger livmodersammandragning
 - Ta ut stoet från fölet så att hon stressar upp sig.
 - Injektion av Oxytocin.(veterinär)

Om efterbörden suttit mer än ca 6 timmar kan stoet behöva behandlas medicinskt av veterinär.

Eftervärkar: En del ston får kraftiga eftervärkar i samband med att efterbörden släpper. Stoet kan då riskera att skada fölet när de lägger sig och rullar om de är i box. Här kan man behöva ingripa!

En del ston f.f.a. de som tidigare sytts kan spricka upp vid förlösningen. Dessa behöver oftast sys. Detta går att göra akut men man kan normalt vänta någon vecka eller till omseminering om det inte är en kraftig skada som måste åtgärdas direkt. **Glöm inte av att sy ston som skall stå över betäckning ett år.** Kronisk katarr i vagina-livmoder till följd av förorening är en vanlig orsak till problem att få stoet dräktigt.

Komma upp-Råmjölk

Stör inte om allt ser normalt ut. Normalt klarar sto och föl det själva och om vi lägger oss i kan man störa mer än hjälpa. Jag upplever f.f.a. att det är viktigt att en förstföderska får tid med sitt nyfödda föl utan att bli stressad. Annars stör man lätt den viktiga kommunikationen mellan moder och nyfödd.

Stora mängder strö i en box gör att fölets första stapplande steg blir svåra. Ströa lagom! Föl som föds ute har som regel mycket lättare att ta sig upp p.g.a. underlaget.

Fölet behöver träna motorik och balans innan det klarar av att hitta spenen och börja dia. Eventuellt kan man hjälpa fölen att komma upp och hjälpa det att hålla balansen till en början genom att stödja bakdelen något om det är mycket vingligt. Det är ofta mycket tålmodsprövande att se fölungen suga på allt utom spenarna under sitt letande. Om fölet är piggt i övrigt behöver man inte vara orolig. Lämna man sto och föl i fred reder dom som regel ut det. Försöker man styra huvudet till spenen blir det onaturligt och fölet blir mest irriterat. Inom 3-4 timmar bör det dock helst ha diat men det är ingen absolut gräns.

Om fölet är svagt är det ett alternativ att mjölka ur stoet och ge 2-3 dl råmjölk med nappflaska. *Det är dock mycket viktigt att fölet själv suger ordentligt för att man inte skall riskera att mjölk kommer ner i luftvägarna med allvarlig lunginflammation som följd.*

Råmjölken innehåller antikroppar som fölet måste ha för sitt infektionsförsvar. Förmågan att ta upp antikropparna från tarmen minskar successivt efter födseln.

En del ston läcker råmjölk under senare delen av dräktigheten och det kan vara viktigt att då kontrollera hur mycket antikroppar fölet fått i sig med ett blodprov då fölet är några dagar gammalt. Om halten är för låg behöver fölet få blodplasma intravenöst för att få ett fullgott infektionsskydd. Påvisar man antikroppbristen inom 12 timmar efter födseln kan man fortfarande ge råmjölk eller blodplasman med sond eller nappflaska.

Om det värsta inträffar och stoet går förlorat i samband med fölningen. Mjölka om möjligt ur råmjölken från stoet så att denna kan ges till fölet med nappflaska eller sond.

Tag kontakt med **ammajouren** för hjälp med att hitta en amma eller att få tag i råmjölk. Se annons!

Avmaskning:

Om stoet tidigare blivit smittat med fölmask kan hon ha vilande larvstadier i juvervävnaden. Dessa utsöndras efter fölningen till mjölket och det nyfödda fölet blir smittat. Fölmask anses kunna vara del i att den s.k fölbrunsten kan övergå i en allvarligare svårbehandlad diarree'. Har man misstanke om att stoet kan vara smittat av fölmask är det lämpligt att avmaska stoet direkt efter förlösningen.

Tarmbeck eller mekoniet

Detta är den första mörka avföringen som är sammanbakad som relativt hårda kulor. Ofta krystar fölet ganska kraftigt för att få ut mekoniet men detta är normalt. Variationen i mängd är stor och hos en del föl kan det ta upp till 2 dygn innan allt mekonium kommit ut. Fölet behöver normalt sett ingen behandling då detta är helt normalt. Så länge fölet är piggt, diar och inte har tecken på ont i magen behöver man inte ge någon behandling. Pilla inte ut mekoniet. Detta kan ge svullnad i anus och göra att fölet inte vill/kan få ut träcken och då blir förstoppad. Den aktivering av fölet man får om man separerar sto och föl några gånger de första dagarna hjälper också till att få fart på tarmen samtidigt som stoets rening påskyndas. Laxerande medel som t.ex. Microlox, Klyx kan användas men är enligt min erfarenhet sällan nödvändig.

Hantering av det nyfödda fölet:

Om fölet föds ute i en flock med ston så sker inlämmandet med flocken oftast på ett lugnt sätt. Då stoet fölat ensamt på box kan det bli annorlunda då sto och föl släpps ut till övriga ston. Det ibland bli ganska vild rusning p.g.a. alla nyfikna. Oftast går det bra, men det finns risk att f.f.a. föl med felställningar/skeva eller veka ben kan få skador p.g.a. av sned- och överbelastningar av det omogna skelettet.

Rekommendationen på snedställda och veka föl är att de under den första känsliga tiden får vistas på fast underlag åtminstone delar av dagen gärna på en mindre yta där fölet själv styr mängden rörelse och inte tvingas springa efter en stressad moder.

De allra flesta felställningarna går att rätta till med rätt hantering där f.f.a. hovvården är avgörande. Kontakta din veterinär och hovslagare för att sätta in åtgärder tidigt på skeva föl.

Fölet är känsligt för alla slags smittor och det är därför viktigt att hagarna de vistas i inte har ett högt smittryck avseende bakterier och parasiter, t.ex. är vintertpaddockar som inte är ordentligt rengjorda olämpliga för det nyfödda fölet.

Förlorat ett föl eller ett sto?

Kontakta **föl- och ammajouren**, tel **0733-14 13 16** (Henrik Hult) **dygnet runt** som förmedlar kontakter mellan sto- och fölägare. Mer information finns på **www.asvt.se**.

Det samarbete mellan ASVT, ASVH, SH och SFAF

Henrik Nyberg
Klinikveterinär
ATG's Hästsjukhus
Skara